

กระบวนการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องโดยพุทธสันติวิธี*

Mediation Process before Prosecution by Buddhist Peaceful Means

กัญจน์ที รัตนศิลป์กัลชาญ

Kannathee Ratanasilpkalcharn

ศาลเยาวชนและครอบครัว จังหวัดปทุมธานี

The Pathumthani Juvenile and Family Court, Thailand.

Corresponding Author's Email: kanrat88@gmail.com

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันเกิดความขัดแย้งในสังคมกันมากขึ้นทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นระหว่างบุคคล ระหว่างองค์กร และต่อมาได้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคล ชุมชน และท้ายที่สุดจะนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม และประเทศชาติ รวมทั้งนานาชาติต่อไป เช่น การเกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศ แล้วใช้กำลังทหารเข้าสู้รบกัน ย่อมทำให้ประเทศต้องใช้งบประมาณในการต่อสู้กัน ทำให้เกิดการสูญเสียทั้งด้านชีวิต ทรัพย์สิน และทางเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้เกิดความตึงเครียด ล่าช้าในการพัฒนาประเทศ อันเนื่องมาจากผลเสียจากความขัดแย้งกัน ตามกระบวนการยุติธรรมหลัก ในด้านกฎหมายนั้น เมื่อผู้กระทำความเสียหายแก่บุคคลอื่น ศาลจะมีกระบวนการพิจารณาความผิดตามกฎหมายและต้องได้รับโทษ ย่อมทำให้มีบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายส่วน เช่น รัฐ ต้องมีเจ้าพนักงานตำรวจ พนักงานอัยการ จำเลยหรือผู้เสียหายต้องมีทนายความ และผู้พิพากษาเป็นผู้วินิจฉัยคดี เมื่อผู้กระทำความผิดได้กระทำความผิดทางอาญา ต้องได้รับโทษจำคุก พร้อมทั้งชดเชยค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหาย แต่ผู้เสียหายกลับไม่ได้รับค่าสินไหมทดแทนดังกล่าวจากจำเลย เพราะจำเลยถูกจำคุกเสียแล้ว นอกจากนั้น หากจำเลยมีครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนหรือผู้ใกล้ชิด ก็จะมีทุกข์ใจไปกับจำเลยด้วย รวมทั้งผู้เสียหายที่ไม่ได้รับการเยียวยาความเสียหายจากจำเลยและจากรัฐ ผู้เสียหายก็จะรู้สึกท้อแท้ไม่ได้รับความยุติธรรมด้วย

การแก้ไขความขัดแย้งต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจมีหลายวิธีแต่ในบทความนี้จะเสนอกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ซึ่งเป็นแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี คือ การนำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และหลักพุทธสันติวิธีเข้ามาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมของบุคคล และองค์กรในปัจจุบัน เพื่อช่วยในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่ความให้เกิดประสิทธิภาพ โดยยังมีต้องนำข้อขัดแย้งขึ้นสู่กระบวนการของศาล

คำสำคัญ: กระบวนการไกล่เกลี่ย; ก่อนฟ้อง; พุทธสันติวิธี

Abstract

Nowadays, various conflicts between individuals or organizations have been occurring and increasing more and more in our society. The conflict areas have expanded to be groups of people and communities, and also leading to the conflicts between societies, national and international levels. For example, the conflict between countries can lead to military forces

*Received January 17, 2025; Revised January 30, 2025; Accepted February 10, 2025

and wars, which costs both nations' military budget, and also causes their losses of citizen's lives, properties and countries' economy. These conflict issues can affect the nations to be lack of development. According to the main process of judgement, when the offender causes damages to the victim, a court will have the process to consider the offenses in accordance with violation of the law and punishment. This process involves several sectors, such as the government, police, attorney, offender's lawyer, victim's lawyer, and judge, who investigates the case. When the offender committed a criminal crime, he/she has to be sentenced to jail, and also responsible for the compensatory damages to the victim. On the other hand, the victim does not receive the compensation from the offender, since he/she has already been sentenced to jail; in addition, if the victim has his/her family, relatives or friends, these people will also feel sorrow. Therefore, the victim who does not receive any compensatory damages or healing solutions from the offender or government will feel that he/she does not get justice as well.

Furthermore, there are various methods which can be applied to resolve the conflicts. However, this article is illustrating the method that utilized the Buddhist Peaceful Means, by applying the Buddhist Peaceful Means with the mediation process to solve the conflicts that have currently occurred in the society for both individuals and organizations. The purpose of this application is to help and improve the mediation process between the victims and the offenders to be more efficiency and successful, and also to avoid the prosecution in court process.

Keywords: Mediation Process; Before Prosecution; Buddhist Peaceful Means

บทนำ

ในปัจจุบันเกิดความขัดแย้งในสังคมกันมากขึ้นทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นระหว่างบุคคล ระหว่างองค์กร และต่อมาได้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคล ชุมชน และท้ายที่สุดจะนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม และประเทศชาติ รวมทั้งนานาชาติต่อไป เช่น การเกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศ แล้วใช้กำลังทหารเข้าสู้รบกัน ย่อมทำให้ประเทศต้องใช้งบประมาณในการต่อสู้กัน ทำให้เกิดการสูญเสียทั้งด้านชีวิต ทรัพย์สิน และทางเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้เกิดความตึงเครียดล่าช้าในการพัฒนาประเทศ อันเนื่องมาจากผลเสียจากประชาชนเกิดความขัดแย้งกัน

บริบทของศาลยุติธรรม ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 กำหนดให้สำนักงานศาลยุติธรรมเป็นส่วนราชการที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับงานธุรการของศาลยุติธรรม งานส่งเสริมตุลาการและงานวิชาการ เพื่อสนับสนุนและอำนวยความสะดวกแก่ศาลยุติธรรม รวมทั้งเสริมสร้างให้การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นไปโดยสะดวก รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งบทบาทหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ของสำนักงานศาลยุติธรรม ที่สำคัญคือการประสานงานกับหน่วยงาน ในกระบวนการยุติธรรม เพื่อคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง และมีประสิทธิภาพ (Court of Justice, 2018; Ministry of Justice, 2017)

สภาพปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมมากขึ้น ทำให้ศาลมีคดีเข้าสู่การพิจารณามากในด้านการพิจารณาสืบพยานในชั้นศาล เพราะด้านกฎหมายนั้น การที่ผู้กระทำความเสียหายแก่บุคคลอื่น จะมีความผิดตามกฎหมาย และต้องได้รับโทษหรือไม่นั้น ย่อมทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น รัฐ ต้องมีเจ้าพนักงานตำรวจ พนักงานอัยการ จำเลยหรือผู้เสียหาย ต้องมีนายความ และผู้พิพากษาเป็นผู้วินิจฉัยคดี และต้องมีการได้รับโทษจำคุก พร้อมทั้งชดเชยค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้เสียหาย แต่ผู้เสียหายกลับไม่ได้รับค่าสินไหมทดแทนดังกล่าวจากจำเลย เพราะจำเลยถูกจำคุกเสียแล้ว นอกจากนั้น หากจำเลยมีครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนหรือผู้ใกล้ชิด ก็ารู้สึกทุกข์ใจไปกับจำเลยด้วย อีกทั้งผู้เสียหายที่ไม่ได้รับการเยียวยาความเสียหายจากจำเลย และจากรัฐสังคมก็จะรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้รับความยุติธรรมด้วยเช่นกัน

จากประเด็นปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น การแก้ไขความขัดแย้งต่าง ๆ มีหลากหลายวิธีจากการศึกษาในพื้นที่ของศาลจังหวัดพระโขนง ในบทความนี้ จะขอเสนอแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งด้วยกระบวนการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง เข้ามาช่วยแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับบุคคล ชุมชน และสังคม โดยการนำหลักพุทธสันติวิธี เข้ามาประยุกต์กับกระบวนการยุติธรรมทางเลือก คือ การนำกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและหลักพุทธสันติวิธีเข้ามาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมของบุคคล และองค์กรในปัจจุบัน เพื่อช่วยในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่ความให้เกิดประสิทธิภาพ โดยยังไม่ต้องนำข้อขัดแย้งขึ้นสู่กระบวนการของศาล รวมเรียกว่ากระบวนการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องโดยพุทธสันติวิธี ซึ่งกระบวนการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องโดยพุทธสันติวิธี จะช่วยสร้างเสริมและสนับสนุนกระบวนการยุติธรรมทางเลือก การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยหลักพุทธสันติวิธี ช่วยสร้างช่องทางให้คู่ความทั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสพูดคุยเกี่ยวกับผลกระทบ เพื่อหาความต้องการที่แท้จริงของทั้งสองฝ่าย ผ่านคนกลาง (ผู้ไกล่เกลี่ย) ช่วยลดขั้นตอน ลดระยะเวลาในการดำเนินคดีในศาล และลดค่าใช้จ่ายในชั้นศาล ไม่สูญเสียงบประมาณในการพิจารณาคดี รวมถึงช่วยลดปริมาณคดีที่จะเข้าสู่กระบวนการในชั้นศาลได้

แนวทางการปฏิบัติงานการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดี

ในปัจจุบันการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นวิธีการยอมรับจากนานาประเทศว่าเป็นวิธีการยุติข้อพิพาทที่สะดวก รวดเร็ว ประหยัด และคู่พิพาทมีความพึงพอใจ การสนับสนุนให้มีการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจึงเป็นประโยชน์ทั้งกับศาลยุติธรรม ประชาชน และระบบเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะเป็นวิธีการยุติข้อพิพาทที่มีประสิทธิภาพแล้ว ยังเป็นวิธีการที่สามารถรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณี ซึ่งส่งผลดีต่อระบบการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศอีกด้วย สำหรับประชาชนทั่วไป การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอาจจะเป็นทางเลือกในการยุติข้อพิพาทระหว่างกัน โดยไม่ต้องนำคดีขึ้นสู่ศาล ดังนั้น เพื่อให้การอำนวยความสะดวกด้านการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องคดีมีความชัดเจน เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ เปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงประชาชนทั่วไปที่มีข้อพิพาท สามารถเลือกวิธีการระงับข้อพิพาทได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และเป็นธรรม ตลอดจนมีระบบการขึ้นทะเบียนผู้ประนีประนอมเพื่อทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดังกล่าวได้อย่างเพียงพอและตรงตามความต้องการของคู่พิพาท เพื่อเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการระงับข้อพิพาทอย่างฉันทมิตร มีประสิทธิภาพ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันจึงจำเป็นต้องมีแนวทางการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดี ดังนี้

1. การดำเนินการให้มีการไกล่เกลี่ย

1.1 ในกรณีที่คู่พิพาททุกฝ่ายประสงค์จะให้มีการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง คู่พิพาทสามารถแจ้งความประสงค์ต่อศาลหรือสำนักส่งเสริมตุลาการ หรือแจ้งผ่านช่องทาง QR Code เพื่อให้ศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการ นัดประชุมคู่พิพาทและแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยและดำเนินการไกล่เกลี่ยต่อไป

1.2 ในกรณีที่คู่พิพาทฝ่ายใดประสงค์จะไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง ให้แจ้งความประสงค์ต่อศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการ พร้อมรายละเอียดหรือแจ้งผ่านช่องทาง QR Code

1.3 ให้ศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการ ส่งหนังสือแจ้งให้คู่พิพาทอีกฝ่ายหนึ่งทราบโดยเร็ว เพื่อให้ตอบรับกลับมาถึงศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการ หรือตอบรับผ่านช่องทาง QR Code ภายในสิบห้าวันนับแต่วันได้รับสำเนาคำร้อง หากคู่พิพาทอีกฝ่ายหนึ่งตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบกลับมายุ่งในระยะเวลาที่กำหนด ให้ถือว่าไม่มีการดำเนินการกระบวนการไกล่เกลี่ยต่อไป

1.4 ในกรณีที่คู่พิพาททุกฝ่ายประสงค์จะให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องคดี คู่พิพาทอาจแจ้งความประสงค์ต่อศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการ หรือแจ้งผ่านช่องทาง QR Code เพื่อให้ศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการดำเนินการนัดประชุมตามข้อ 1.5

1.5 หากคู่พิพาทผู้ได้รับหนังสือเห็นชอบในการเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย ให้ศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการนัดประชุมคู่พิพาทเพื่อแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยภายในเจ็ดวัน และดำเนินการกระบวนการไกล่เกลี่ยต่อไป

1.6 ให้ศาลจัดให้คู่พิพาททุกฝ่ายลงนามตกลงนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย เมื่อคู่พิพาทลงนามตกลงดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าคู่พิพาทยอมรับและผูกพันในกระบวนการไกล่เกลี่ยตามข้อตกลง ถ้าคู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยอมลงนามตกลง ให้ถือว่าไม่ประสงค์จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย

1.7 เมื่อคู่พิพาทลงนามตกลงในข้อ 1.6 แล้ว ในการไกล่เกลี่ย ให้ผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการ แต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยหนึ่งคนโดยความเห็นชอบของคู่พิพาท เป็นผู้ดำเนินการไกล่เกลี่ย

หากคู่พิพาททั้งสองฝ่ายประสงค์จะตั้งผู้ไกล่เกลี่ยมากกว่าหนึ่งคน ต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการ

1.8 ผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้รับการแต่งตั้ง จะต้องลงนามในข้อตกลงรับเป็นผู้ไกล่เกลี่ยและต้องเปิดเผยข้อมูลอันเกี่ยวกับส่วนได้เสียหรือความเกี่ยวข้องเป็นส่วนตัวกับคู่พิพาททุกฝ่ายต่อศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการ

2. ผู้ไกล่เกลี่ย

2.1 ทะเบียนรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ย ให้สืบผลตามทะเบียนรายชื่อผู้ประนีประนอมที่ได้ขึ้นทะเบียนกับสำนักงานศาลยุติธรรมตามข้อกำหนดของประธานศาลฎีกาว่าด้วยการไกล่เกลี่ย พ.ศ. 2554

การสืบผลของทะเบียนรายชื่อตามวรรคหนึ่งไม่กระทบถึงการแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยที่ได้ดำเนินการไปก่อนแล้ว และให้ผู้ได้รับการแต่งตั้งนั้นปฏิบัติหน้าที่ต่อไป

2.2 ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้อง

- (1) เตรียมการไกล่เกลี่ย
- (2) ผูกพันตามข้อตกลงที่ทำไว้ตามข้อ 1.6
- (3) ช่วยเหลือสนับสนุนการเจรจาระหว่างคู่พิพาท แนะนำแนวทางแก้ปัญหาเพื่อการยุติข้อพิพาท

(4) ไม่ออกความเห็นในลักษณะใด ๆ ที่เป็นการวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท เว้นแต่คู่พิพาทจะได้ตกลงกันให้ผู้ไกล่เกลี่ยออกความเห็นเช่นนั้น

(5) ช่วยเหลือคู่พิพาทในการร่างสัญญาประนีประนอมยอมความ

(6) ดำเนินการไกล่เกลี่ยจนกระบวนการไกล่เกลี่ยสิ้นสุด

2.3 ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยคำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของคู่พิพาท

2.4 ผู้ไกล่เกลี่ยไม่ต้องรับผิดชอบคู่พิพาทในการกระทำใด ๆ ที่ได้ดำเนินการไปเพื่อการไกล่เกลี่ยและระงับข้อพิพาท เว้นแต่การกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ไกล่เกลี่ยเป็นไปโดยจงใจ ประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง หรือไม่เป็นไปตามแนวทางนี้ จนเป็นเหตุให้คู่พิพาทเสียหาย

2.5 ในกรณีดังต่อไปนี้ ให้ผู้ไกล่เกลี่ยพ้นจากหน้าที่

(1) ผู้ไกล่เกลี่ยได้กระทำการใด ๆ ในฐานะเป็นผู้แทนหรือกระทำการใดแทนคู่พิพาท

(2) ผู้ไกล่เกลี่ยมีส่วนได้เสียหรือเกี่ยวข้องกับคู่พิพาทฝ่ายใดอันเกี่ยวกับปัญหาที่พิพาทนั้น

(3) เมื่อผู้ไกล่เกลี่ยถูกลบชื่อออกจากทะเบียนรายชื่อ

(4) เมื่อผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการมีคำสั่งถอดถอนผู้ไกล่เกลี่ยนั้น เนื่องจากปรากฏข้อเท็จจริงว่าผู้ไกล่เกลี่ยกระทำการบกพร่องต่อหน้าที่ หรือละเลยไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ ให้ผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการ แต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยคนใหม่ โดยความเห็นชอบของคู่พิพาท การแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยคนใหม่ตามข้อนี้อาจดำเนินการในเวลาใดๆ ก่อนกระบวนการไกล่เกลี่ยสิ้นสุดลงก็ได้

2.6 คู่พิพาทอาจคัดค้านผู้ไกล่เกลี่ยได้ หากปรากฏข้อเท็จจริงซึ่งเป็นเหตุอันควรสงสัยถึงความเป็นกลางของผู้ไกล่เกลี่ย แต่คู่พิพาทจะคัดค้านผู้ไกล่เกลี่ยซึ่งตนได้ให้ความยินยอมในการแต่งตั้งมิได้ เว้นแต่คู่พิพาทฝ่ายนั้นไม่รู้หรือไม่มีเหตุอันควรรู้ถึงเหตุแห่งการคัดค้านในขณะที่ให้ความยินยอม

2.7 คู่พิพาทที่ประสงค์จะคัดค้านผู้ไกล่เกลี่ย ต้องแจ้งเหตุแห่งการคัดค้าน ให้ผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการทราบก่อนเริ่มกระบวนการไกล่เกลี่ย หรือภายในเจ็ดวันนับแต่วันที่รู้ถึงข้อเท็จจริงแล้วแต่กรณี ทั้งนี้ ต้องกระทำก่อนกระบวนการไกล่เกลี่ยสิ้นสุดลง

การที่ผู้ไกล่เกลี่ยถอนตัวไม่ถือว่าเป็นการยอมรับข้อเท็จจริงตามที่คู่พิพาทยกขึ้นคัดค้าน ในกรณีที่มีการคัดค้าน ให้ผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการที่แต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยเป็นผู้พิจารณาและมีคำสั่งตามที่เห็นสมควร

3. กระบวนการไกล่เกลี่ย

3.1 คู่พิพาทที่เป็นบุคคลธรรมดาพึงเข้าร่วมประชุมไกล่เกลี่ยด้วยตนเอง เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัยหรือมีเหตุจำเป็นอื่นอันไม่อาจก้าวล่วงได้ คู่พิพาทนั้นอาจแต่งตั้งตัวแทนที่มีอำนาจตัดสินใจและทำสัญญาประนีประนอมยอมความเข้าร่วมประชุมไกล่เกลี่ยก็ได้

คู่พิพาทที่เป็นนิติบุคคลพึงแต่งตั้งตัวแทนที่มีอำนาจตัดสินใจและทำสัญญาประนีประนอมยอมความเข้าร่วมประชุมไกล่เกลี่ย โดยทำเป็นหนังสือส่งต่อเจ้าหน้าที่ประจำศาลหรือเจ้าหน้าที่สำนักส่งเสริมงานตุลาการ เว้นแต่จะได้แต่งตั้งผู้มีอำนาจทำสัญญาประนีประนอมยอมความไว้ในคดีแล้ว เมื่อเจ้าหน้าที่ประจำศาลได้รับหนังสือแต่งตั้งตัวแทนแล้ว ให้ตรวจสอบความถูกต้องของผู้มอบอำนาจและผู้รับมอบอำนาจและขอบเขตอำนาจที่ได้รับมอบ ในกรณีที่หนังสือมอบอำนาจมีข้อบกพร่องหรือมีข้อจำกัดเกี่ยวกับขอบเขตอำนาจที่ได้รับมอบ ให้แจ้งให้ผู้ไกล่เกลี่ยทราบ

3.2 ในกรณีที่คู่พิพาทมิได้ตกลงไว้เป็นอย่างอื่น ผู้ไกล่เกลี่ยอาจกำหนดขั้นตอนหรือแนวทางในการดำเนินการไกล่เกลี่ยตามที่เห็นสมควร โดยคำนึงถึงพฤติกรรมแห่งคดี ความประสงค์ของคู่พิพาทการปฏิบัติต่อคู่พิพาทอย่างเป็นธรรม และความต้องการที่จะระงับข้อพิพาทด้วยความรวดเร็ว

ก่อนไกล่เกลี่ย ให้ผู้ไกล่เกลี่ยแจ้งขั้นตอนการไกล่เกลี่ยให้คู่พิพาททราบว่าข้อเสนอและคำแถลงเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในชั้นไกล่เกลี่ย ศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการจะเก็บเป็นความลับคู่พิพาทไม่มีสิทธิใช้อ้างอิงไม่ว่ากรณีใด ๆ และไม่ผูกมัดคู่พิพาทหรือศาล หรือ สำนักส่งเสริมงานตุลาการให้ต้องมีการปฏิบัติตาม

3.3 เพื่อประโยชน์ในการไกล่เกลี่ย ผู้ไกล่เกลี่ยอาจให้คู่พิพาทเสนอข้อเท็จจริงหรือข้อมูลเบื้องต้นแห่งข้อพิพาท ตลอดจนข้อเสนอในการระงับข้อพิพาทต่อผู้ไกล่เกลี่ย หรืออาจเสนอให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลดังกล่าวระหว่างข้อพิพาทก็ได้

คู่พิพาทอาจขอให้ผู้ไกล่เกลี่ยดำเนินการตามความในวรรคก่อนก็ได้ ในกรณีเช่นว่านี้ผู้ไกล่เกลี่ยจะจัดให้มีการดำเนินการตามที่คู่พิพาทขอหรือไม่ก็ได้

3.4 การไกล่เกลี่ยจะทำได้ด้วยวิธีใด ณ วันเวลาและสถานที่ใด ให้เป็นไปตามแนวทางที่ศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการกำหนด โดยต้องแจ้งให้คู่พิพาททุกฝ่ายทราบ

3.5 เพื่อประโยชน์ในการไกล่เกลี่ย ผู้ไกล่เกลี่ยอาจอนุญาตให้เฉพาะแต่คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทุกฝ่ายอยู่ในการประชุมไกล่เกลี่ยก็ได้ ทั้งนี้ ผู้ไกล่เกลี่ยต้องแจ้งถึงการดำเนินการไกล่เกลี่ยนั้นให้คู่พิพาทฝ่ายที่มีได้เข้าร่วมทราบด้วย

ความในวรรคหนึ่งให้ใช้บังคับแก่ตัวแทน หนายความ ที่ปรึกษาของคู่พิพาทหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ผู้ไกล่เกลี่ยอนุญาตให้เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยด้วย

3.6 กระบวนการไกล่เกลี่ยให้ดำเนินการเป็นการลับ และไม่ให้มีการบันทึกรายละเอียดของการไกล่เกลี่ยไว้ เว้นแต่คู่พิพาทจะตกลงกันให้บันทึกรายละเอียดของการไกล่เกลี่ยทั้งหมดหรือแต่บางส่วนโดยคู่พิพาทเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายก็ได้

3.7 ในการไกล่เกลี่ย ถ้าผู้ไกล่เกลี่ยเห็นว่ามีข้อพิพาทของบุคคลอื่นเกี่ยวข้องกับข้อพิพาทที่อยู่ระหว่างการไกล่เกลี่ย ซึ่งหากได้จัดให้มีการไกล่เกลี่ยในข้อพิพาทเหล่านั้นรวมกันไปในคราวเดียวกัน จะเป็นประโยชน์แก่คู่พิพาท ผู้ไกล่เกลี่ยโดยความยินยอมของคู่พิพาทและบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง อาจจัดให้มีการไกล่เกลี่ยในข้อพิพาททั้งหมดไปในคราวเดียวกันก็ได้

3.8 ผู้ไกล่เกลี่ยอาจจัดทำสัญญาประนีประนอมยอมความให้แก่คู่พิพาท หรือจะให้หนายความของคู่พิพาท หรือเจ้าหน้าที่ประจำศาลหรือเจ้าหน้าที่สำนักส่งเสริมงานตุลาการเป็นผู้จัดทำสัญญาประนีประนอมยอมความให้ก็ได้

ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ศาลหรือเจ้าหน้าที่สำนักส่งเสริมงานตุลาการไกล่เกลี่ยไม่ได้เป็นผู้จัดทำสัญญาประนีประนอมยอมความนั้น ผู้ไกล่เกลี่ยอาจขอให้เจ้าหน้าที่ศาลหรือเจ้าหน้าที่สำนักส่งเสริมงานตุลาการไกล่เกลี่ยช่วยตรวจสอบว่าข้อตกลงหรือการประนีประนอมยอมความกันนั้น เป็นการฝ่าฝืนต่อกฎหมายหรือไม่ก็ได้

หากการจัดทำสัญญาดังกล่าวมีค่าใช้จ่ายที่คู่พิพาทต้องรับผิดชอบ ผู้ไกล่เกลี่ยจะกระทำได้ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากคู่พิพาททุกฝ่ายก่อนและคู่พิพาทตกลงรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายนั้นแล้ว

3.9 การไกล่เกลี่ยให้มีระยะเวลาดำเนินการสี่สัปดาห์วันนับแต่วันแต่งตั้งผู้ไกล่เกลี่ยแล้วเสร็จ ผู้ไกล่เกลี่ยอาจขอให้ผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการอนุญาตให้ขยายระยะเวลาการไกล่เกลี่ยออกไปได้อีกไม่เกินสองครั้ง ๆ ละไม่เกินสี่สัปดาห์ นับแต่ระยะเวลาการไกล่เกลี่ยได้สิ้นสุดลง การขยายระยะเวลาให้กระทำต่อเมื่อผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการเห็นว่าคู่พิพาทมีทางจะตกลงกันได้

หากข้อพิพาทมีความยุ่งยากซับซ้อนและจะตกลงกันได้ ผู้ไกล่เกลี่ยอาจขอให้ผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการอนุญาตให้ขยายระยะเวลาการไกล่เกลี่ยออกไปได้อีก แต่ต้องไม่เกินสี่สิบห้าวันนับแต่ระยะเวลาตามวรรคหนึ่งสิ้นสุดลง

3.10 การติดต่อระหว่างคู่พิพาท รวมถึงบรรดาข้อมูลหรือความเห็น หรือข้อเสนอแนะใด ๆ ซึ่งได้เปิดเผยหรือแสดงในระหว่างการไกล่เกลี่ย จะไม่สามารถนำมาใช้อ้างอิงในกระบวนการพิจารณาชั้นอนุญาโตตุลาการหรือศาล เว้นแต่คู่พิพาทจะตกลงกันเป็นอย่างอื่น

4. การสิ้นสุดแห่งกระบวนการไกล่เกลี่ย

4.1 ในกรณีดังต่อไปนี้ให้ถือว่ากระบวนการไกล่เกลี่ยสิ้นสุดลง

- (1) คู่พิพาทสามารถตกลงกันได้โดยการทำสัญญาประนีประนอมยอมความ หรือ ถอนข้อพิพาท
- (2) คู่พิพาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ประสงค์ให้ทำการไกล่เกลี่ยอีกต่อไป
- (3) คู่พิพาทไม่สามารถระงับข้อพิพาทได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด
- (4) ผู้ไกล่เกลี่ยเห็นว่าการดำเนินการไกล่เกลี่ยต่อไปจะไม่เป็นประโยชน์แก่คดี
- (5) ผู้บริหารศาลหรือผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมงานตุลาการเห็นว่าการดำเนินการไกล่เกลี่ยต่อไปจะไม่เป็นประโยชน์แก่ข้อพิพาท

4.2 เมื่อกระบวนการไกล่เกลี่ยสิ้นสุดลง ให้ศาลหรือสำนักส่งเสริมงานตุลาการแจ้งให้คู่พิพาททุกฝ่ายทราบ (Watthanasap, Phothiransiyakorn, Khanthong, Kasemwongchit, and Harasith, 2011)

5. การเก็บรักษาความลับ

5.1 ในกรณีที่คู่พิพาทไม่ได้ตกลงไว้เป็นอย่างอื่น ให้รักษาข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยเป็นความลับ เว้นแต่ เป็นการใช้เท่าที่จำเป็นเพื่อปฏิบัติ หรือ บังคับให้เป็นไปตามสัญญาประนีประนอมยอมความ

5.2 คู่พิพาทที่เข้าร่วมในการไกล่เกลี่ย ผู้ไกล่เกลี่ยหรือบุคคลภายนอก รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการไกล่เกลี่ยตกลงจะไม่นำความลับไปอ้างอิง หรือนำสืบเป็นพยานหลักฐาน ในกระบวนการอนุญาโตตุลาการ กระบวนพิจารณาของศาล หรือเพื่อดำเนินการอื่นใด ไม่ว่าจะนำไปใช้ในรูปแบบใดเกี่ยวกับเรื่องดังต่อไปนี้

- (1) ความประสงค์หรือความเต็มใจของคู่พิพาทในการขอเข้าร่วมในการไกล่เกลี่ย
- (2) ความเห็นหรือข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางหรือวิธีการในการระงับข้อพิพาทของคู่พิพาทในการไกล่เกลี่ย
- (3) การยอมรับหรือข้อความที่กระทำโดยคู่พิพาทในการไกล่เกลี่ย
- (4) ข้อเสนอใด ๆ ที่เสนอโดยผู้ไกล่เกลี่ย
- (5) ข้อเท็จจริงที่ได้แสดงให้เห็นถึงความเต็มใจที่จะยอมรับข้อเสนอในการไกล่เกลี่ย

5.3 เอกสารใดไม่ว่าอยู่ในรูปของเอกสารหรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือข้อมูลซึ่งใช้หรือได้ใช้หรือเกิดขึ้นจากกระบวนการไกล่เกลี่ย คู่พิพาทตกลงไม่นำไปใช้อ้างอิงในกระบวนการพิจารณาอื่นใดอันเกี่ยวกับข้อพิพาท

อนึ่ง พยานหลักฐานใดที่ใช้ในการไกล่เกลี่ย หากเป็นพยานหลักฐานที่นำสืบได้อยู่แล้ว ในกระบวนการอนุญาโตตุลาการ กระบวนพิจารณาของศาล หรือเพื่อดำเนินการอื่นใด ต้องห้ามไม่ให้ตกลงตามความในวรรคหนึ่ง

5.4 คู่พิพาทตกลงที่จะไม่อ้างหรือให้ศาลมีหมายเรียกผู้ไกล่เกลี่ย ผู้บริหารศาล ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของศูนย์ไกล่เกลี่ยที่เข้าร่วมประชุมการไกล่เกลี่ย ให้เป็นพยานเบิกความต่อศาลในข้อเท็จจริงที่เป็นเนื้อหาหรือรายละเอียดแห่งการเจรจาในกระบวนการไกล่เกลี่ยนั้น

6. ส่วนไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทประจำศาลและส่วนไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักส่งเสริมงานตุลาการ

6.1 ให้ส่วนไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทและส่วนไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สำนักส่งเสริมงานตุลาการ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) ดำเนินการเพื่อให้มีการไกล่เกลี่ยตามที่คู่พิพาทร้องขอ
- (2) จัดทำสารบบและสำนวนคดีไกล่เกลี่ย
- (3) จัดทำรายชื่อผู้ไกล่เกลี่ยและประสานงานกับผู้ไกล่เกลี่ย
- (4) จัดทำข้อมูล ประวัติความประพฤติ และผลการปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ย
- (5) จัดทำและรายงานข้อมูลและสถิติเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง
- (6) ดำเนินการติดตามประเมินผลการดำเนินการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง
- (7) ส่งเสริมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง
- (8) ดำเนินการอื่นใดที่ได้รับมอบหมาย

7. การปลดทำลายสำนวนความ

สำนวนความคดีไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องคดี เมื่อดำเนินการไกล่เกลี่ยเสร็จแล้ว ให้เก็บรักษาไว้หนึ่งปีแล้วให้ทำลายเสียทั้งสิ้น เว้นแต่สำเนาสัญญาประนีประนอมยอมความให้เก็บรักษาไว้ตลอดไป ทั้งนี้ หากการจัดเก็บรักษาไว้ตลอดไปนั้นจะสามารถกระทำได้ด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ หรือวิธีอื่นใดตามที่สำนักงานศาลยุติธรรมกำหนด ก็ให้เก็บรักษาเอกสารดังกล่าวไว้เพียงสิบปี แล้วทำลายเสีย

วิธีการและขั้นตอนการดำเนินการตามวรรคหนึ่ง ให้นำระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการปลดทำลายสำนวนความและเอกสาร มาใช้บังคับโดยอนุโลม (Office of the Judiciary, 2006; Royal Gazette, 2011; Judicial Promotion Office, Office of the Judiciary, 2017).

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางมีเป็นจำนวนมาก แต่ในบทความนี้ ผู้จัดทำได้นำกรอบของหลักธรรมอริยสัจสี่ เพราะเป็นหลักใหญ่ นำมาเป็นเครื่องมือหลักที่ใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งหลักอริยสัจสี่ คือความจริงอันประเสริฐ ประกอบด้วย

1. ทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น
2. สมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์
3. นิโรธ คือ ความดับทุกข์
4. มรรค คือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่ หรือนำไปถึงความดับทุกข์ (Thai Tripitakas: 35/2/144)

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางในบทความนี้ คือ มรรค 8 ซึ่งเน้นไปที่ สัมมาทิฐิ อันเป็นความเห็นที่ถูกต้อง เห็นถึงประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขมากกว่าการเน้นทำร้ายหรือทำลายคนอื่นเพื่อประโยชน์ของตน รวมถึงการมีสัมมาวาจา เป็นการเจรจาอย่างสุภาพ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ส่อเสียด ข่มขู่ บังคับให้คู่กรณียอมความ การเจรจาอย่างถูกต้องเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารอย่างลึกซึ้ง และในหลักอริยสัจสี่ยังรวมถึงการวิเคราะห้เรื่องราวที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบ คือ ผลที่เกิดขึ้นมีสาเหตุเกิดจากอะไรอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีเหตุถึงได้เกิดผลขึ้นมา การวิเคราะห์ทำได้โดยเข้าใจทุกข์ที่เกิดขึ้น หาสาเหตุที่แท้จริง การเข้าถึงการ

ดับทุกข์หรือจัดการกับปัญหา และหาวิธีการในการก้าวพ้นจากปัญหา ในส่วนของการหาสาเหตุที่แท้จริงหรือสมุทัย สามารถเชื่อมโยงได้กับการค้นหาความต้องการที่แท้จริงที่อยู่ลึกซึ้งในจิตใจของคนซึ่งดีกว่าการมองเพียงสิ่งที่คนเรียกร้องหรือแสดงจุดยืนของตน

โดยนำหลักธรรมดังกล่าวมาสังเคราะห์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง ซึ่งประกอบด้วย ความเมตตา ความเป็นกลาง การประชุมโดยสม่ำเสมอ การสื่อสารอย่างลึกซึ้ง การคิดอย่างถูกต้อง และการวิเคราะห์เรื่องราวที่เกิดขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

พรหมวิหาร 4 เป็นอีกหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เป็นธรรมประจำใจ ที่ผู้ไกล่เกลี่ยหรือผู้ประนีประนอมใช้เป็นแนวทางประกอบในการประพฤติปฏิบัติตนอันประเสริฐบริสุทธิ์ ถูกต้องทำนองคลองธรรม เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย ด้วยความเมตตา และรักษารัษฎธรรมไว้ด้วยอุเบกขา โดยมีหลักความประพฤติปฏิบัติ 4 ประการคือ

1. เมตตา คือ มีความรักใคร่ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญ
2. กรุณา คือ มีความสงสารอยากช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ รับฟังความคิดเห็นและปัญหาของผู้อื่น สงสารและช่วยเหลือผู้ที่ทุกข์ยากอย่างเต็มที่
3. มุทิตา คือ มีความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ มีความสุข ไม่คิดริษยาที่ผู้อื่นมีความสุขหรือได้รับความยกย่องดีกว่าตน สนับสนุนส่งเสริมและให้โอกาสผู้อื่นเสมอ
4. อุเบกขา คือ ความวางเฉย เป็นกลาง หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางในบทความนี้ คือ ความเมตตา คนกลางมีความรัก ปรารถนาดีต่อผู้อื่น และอุเบกขา คือ วางเฉย ความเป็นกลางต่อคู่ความทุกฝ่าย (Phramaha Hansa Dhammhaso (Nithiboonyakorn), 2018; Pratheuangrattana, 2018; Thai Tripitakas: 228/192/252)

สรุป

กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนฟ้องโดยพุทธสันติวิธี พบว่า ทุกข์ คือ สภาพปัญหาที่คู่พิพาทต้องประสบ จนต้องหาวิธีการที่เป็นทางออกของปัญหา แต่ทางออกของปัญหานั้นมีกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบหลักอริยสัจ 4 หากเราเทียบเคียงนำมาใช้ก็จะพบว่า เมื่อเจอปัญหาจำเป็นต้องค้นหาสาเหตุของปัญหา ก่อนเมื่อรู้สาเหตุของปัญหาก็ควรจะไปหาสาเหตุของการแก้ปัญหา ซึ่งในบทความนี้ไปหาสาเหตุของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในที่นี้คือ “สันติ” สุดท้ายคือวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายในที่นี้คือ “มรรค” คือวิธีการที่เป็นทางสายกลาง ที่เรียกกันว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” นั่นเอง

ผู้ทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก็เช่นเดียวกัน ต้องมีคุณสมบัติที่ครบถ้วน กล่าวคือ มีสันติภาพภายในเพียบพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่เพื่อสร้างสันติภาพภายนอกได้เป็นอย่างดี

การไกล่เกลี่ยที่ประสบผลสำเร็จจนคู่ความตกลงประนีประนอมยอมความกันได้ เป็นประโยชน์ดังนี้

1. ทำให้คู่ความสามารถหันหน้าเข้าหากันได้อีก อย่างฉันทมิตร
2. ในบางกรณีคู่ความสามารถดำเนินธุรกิจต่อกันได้อีก
3. ประหยัดค่าใช้จ่าย ทำให้ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีของคู่ความลดลง
4. คู่ความได้รับความพึงพอใจ
5. คู่ความไม่ต้องประสบกับการบังคับคดีที่ยุ่งยากในศาล
6. ช่วยลดปริมาณคดีที่ค้างพิจารณาอยู่ในศาล ทำให้คดีที่ทำการไกล่เกลี่ยและคดีอื่น ๆ สามารถยื่นระยะเวลาพิจารณาได้เร็วขึ้น
7. ลดปริมาณคดีที่จะขึ้นสู่ศาลสูง (ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา) ด้วย

8. ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม
9. รัฐประหยังบประมาณที่จะต้องใช้ในการจัดให้มีการดำเนินการพิจารณาคดี หรือข้อพิจารณาของประชาชน โดยรวม

References

- Court of Justice. (2018). *About the Office of the Judiciary*. Retrieved April 12, 2022, from <https://www.coj.go.th/th/content/page/index/id/16>
- Judicial Promotion Office, Office of the Judiciary. (2017). *Handbook for Dispute Mediation System in Courts According to the Supreme Court President's Regulations on Mediation B.E. 2554 (2011)*. Bangkok: Thana Press Co., Ltd.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Ministry of Justice. (2017). *History and Evolution of the Ministry of Justice*. Retrieved April 12, 2022, from <https://www.moj.go.th/view/11>
- Office of the Judiciary. (2006). *Psychological Techniques for Mediation*. (7th ed.). Bangkok: Active Print Co., Ltd.
- Phramaha Hansa Dhammahaso (Nithiboonyakorn). (2018). *Buddhist Peaceful Means: Integration of Principles and Tools for Conflict Management*. (2nd ed.). Bangkok: Prayoonsanthai Printing Limited Partnership.
- Pratheuangrattana, Ch. (2018). *A Mediation Model by the Integration of Buddhist Peaceful Means*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.
- The Supreme Court President's Regulations on Mediation B.E. 2554. (2011, 7 October). *Royal Gazette*. Vol. 128, Issue 73 a.
- Watthanasap, W., Phothiransiyakorn, N., Khanthong, A., Kasemwongchit, K., & Harasith, S. (2011). *Citizen's Mediation and Dispute Conciliation Handbook*. Bangkok: Klung Na Na Vithya Press Limited Partnership.